

УДК 378.015.31:7:373.3

Н. В. ПИЛИПЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент
Комунальний заклад “Харківська гуманітарно-педагогічна академія”
Харківської обласної ради

ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

У статті виокремлено загальні й спеціальні педагогічні умови; визначено умови, що впливають на ефективність формування естетичної культури майбутнього фахівця; виділено чотири групи умов: концептуальні, змістовні, організаційно-технологічні, допоміжні; виокремлено методологічні засади особистісно-орієнтованого навчання; розкрито ознаки особистісно-орієнтованого навчання у вищому навчальному закладі; розкрито сутність особистісно-орієнтованого навчання.

Ключові слова: особистісно-орієнтований підхід, умови, загальні умови, педагогічні умови, естетична культура, особистісний підхід.

Сучасні технології навчання зорієнтовані на особистість студента, створення умов для її самовираження і саморозвитку. А прагнення постійно оптимізувати навчальний процес, враховуючи особливості постіндустріального (інформаційного) суспільства, зумовлює потребу в нових технологіях навчання. Реалізація цього прагнення збагатила педагогічну теорію й практику навчання такими технологіями, як особистісно-орієнтована, групової навчальної діяльності майбутніх учителів, розвиваючого навчання, формування творчої особистості, модульно-рейтинговою технологією.

Слід зазначити, що сьогодні, вирішуючи проблему дослідження, ми маємо всі підстави говорити про становлення парадигми особистісно-орієнтованої освіти.

Мета статті – теоретично обґрунтувати особистісно-орієнтований підхід як умову формування естетичної культури особистості.

Проблему особистісно-орієнтованого навчання досліджували відомі психологи: К. Абульханова-Славська, О. Асмолов, Г. Балл, І. Бех, В. Давидов, В. Моляко, А. Петровський, В. Рибалка, В. Столін, В. Татенко, Т. Титаренко, І. Якиманська. Філософсько-педагогічні аспекти особистісно-орієнтованого навчання в українській педагогіці визначили С. Гончаренко, І. Зязюн, О. Киричук, В. Кремень, О. Савченко та ін.

При визначенні педагогічних умов формування естетичної культури у майбутніх учителів початкової школи ми враховуємо той факт, що концептуальним положенням особистісно-орієнтованої освіти є забезпечення розвитку особистості фахівця, формування у нього спрямованості на самореалізацію та досягнення професійної майстерності й особистісної самоактуалізації спочатку у навчальній, а згодом у професійній діяльності.

Дослідження доводить, що найбільш оптимальними є педагогічні умови, які сприяють досягненню студентом високого рівня готовності до формування естетичної культури студентів порівняно з вихідним рівнем.

Слід зазначити, що, розглядаючи педагогічні умови як фактори, що забезпечують успішне навчання особистості культурі (за І. Лернером) [2, с. 284], виокремлюємо загальні й спеціальні педагогічні умови.

Під загальними умовами розуміємо:

- загальну мету підготовки спеціаліста;
- зміст загальної підготовки;
- наявність певної системи підготовки на основі особистісно-орієнтовного підходу;
- педагогічні принципи;
- загальні педагогічні форми й методи підготовки спеціалістів у ВНЗ;
- формування в майбутніх учителів нового педагогічного мислення;
- морально-психологічний клімат;
- наявність творчих спеціалістів, які мають високий рівень загальної й професійної культури загалом та естетичної культури, зокрема.

До спеціальних педагогічних умов відносимо:

- врахування мотиваційної спрямованості;
- необхідні й достатні умови, що забезпечують підготовку вчителя до формування естетичної культури молодших школярів (наприклад, власну мету, завдання);
- відповідний вищезазначеному зміст;
- урахування місцевих і регіональних особливостей під час визначення змісту підготовки майбутнього фахівця;
- врахування “місцевих потреб” у спеціалістах, які мають високий рівень естетичної культури;
- використання нетрадиційних форм і методів підготовки майбутніх фахівців та інтерактивних технологій у процесі навчання;
- наявність спеціальної матеріально-технічної бази (музей, періодична художня виставка, експонати тощо).

Зазначені групи умов взаємозумовлені – отже, кожна із наступних груп є органічним компонентом попередньої групи. Очевидно, що існує так звана ієрархія педагогічних умов, яка так чи інакше має вплив на ефективність підготовки майбутнього фахівця до певної діяльності.

Серед умов, що впливають на *ефективність формування естетичної культури майбутнього фахівця* визначаємо:

- наявність творчого потенціалу особистості;
- наявність потреби у педагогічній діяльності;
- прагнення до творчості;
- мотиваційне забезпечення навчально-творчої діяльності;
- створення навчально-розвиваючого середовища;

– єдність і спадкоємність репродуктивного і продуктивного, послідовність в організації навчального процесу, включаючи найвищий його етап – творчий пошук;

– наявність вмінь творчих дій міжпредметного характеру, що формуються у процесі пізнавальної діяльності.

При цьому, на наш погляд, підставами для *виділення педагогічних умов формування естетичної культури майбутнього фахівця* є:

а) логіка розгортання процесу діяльності як системного об'єкта;

б) особливості функціонування мети, предмету й змісту педагогічного процесу, характеру діяльності суб'єктів педагогічної діяльності, рівня цілісності й результату процесу на гармонійному рівні його розвитку, особливості змісту який сприяє підвищенню рівня естетичної культури особистості.

Враховуючи вищезазначений аналіз психолого-педагогічної літератури в аспекті проблеми дослідження слід виділити *чотири групи умов*: концептуальні, змістовні, організаційно-технологічні, допоміжні.

Концептуальні умови:

– Особистісна орієнтація освітнього процесу на всіх рівнях: цільовому, змістовному, процесуальному. Особистісна орієнтація цілей освітнього процесу педагогічного навчального закладу виражається в пріоритетності підготовки широкоосвідченого фахівця, що усвідомлює свій громадянський обов'язок й припускає забезпечення суб'єкт-суб'єктних відносин викладача й студента. Побудова освітнього процесу на основі педагогічної теорії діяльності й концепції модульного навчання.

Змістовна умова:

– використання спеціально підготовленого навчально-методичного комплексу для підготовки учителя початкової школи в аспекті проблеми дослідження.

Організаційно-технологічні умови:

– Використання педагогічної технології моделювання професійної діяльності в навчальному процесі. Суть цієї технології полягає в тому, що студенти в процесі навчання відтворюють професійну діяльність у спеціально створених умовах. Така технологія дає змогу організувати імітацію майбутньої професійної діяльності й тим самим забезпечує можливість оволодіння способами дії фахівця. При розробці вищезазначеної технології в навчальний курс слід включати завдання й вправи, спрямовані на формування інтелектуальних і практичних умінь студентів, необхідних для виконання цілісної професійної діяльності, а також її складових частин – дій і операцій;

– включення студентів до реальних професійно-трудова відносини у процесі навчання. Ця умова вимагає виходу за межі не тільки теоретичної підготовки, але й імітаційно-ігрових форм навчання, які не можуть замінити повноцінної професійно-педагогічної практики майбутніх фахівців;

– організація моніторингу освітнього процесу, націленого на виявлення рівня готовності майбутніх фахівців до певного виду діяльності;

– побудова навчального процесу майбутніх учителів початкової школи з використанням активних методів навчання: методу проєктів, моделювання й ігрових методів.

Допоміжна умова:

– навчання суб'єктів педагогічного процесу з використанням нових педагогічних технологій. На першому етапі це вимагає подолання інерції частини педколектива до введення нових педагогічних технологій, активних форм і методів навчання.

Визначені педагогічні умови дають змогу забезпечити наступність і послідовність засвоєння професійних знань, умінь та навичок, а отже, вивести навчально-виховний процес на якісно новий рівень; забезпечити всебічний розвиток особистості студента, підвищити спрямованість студентів на професійну педагогічну діяльність, а також сформувати високий рівень естетичної культури у майбутніх учителів початкових класів.

Визначаючи педагогічні умови формування естетичної культури майбутніх учителів початкової школи, ми маємо за мету зупинитися не на комплексній характеристиці всіх можливих умов, а на обґрунтуванні конкретних умов, які, на нашу думку, є найвагомішими щодо проблеми дослідження.

Так, до вищезазначених слід віднести такі умови:

- особистісно-орієнтованої спрямованості освітнього процесу (забезпечення діалогічності спілкування; створення середовища, яке формує власну думку та особистість студента загалом; зміна стосунків “викладач-студент, студент-студент” на рівні партнерства, співпраці, співдружності);
- створення високого професійно-мотиваційного середовища;
- опанування майбутніми вчителями початкових класів специфіки формування естетичної культури молодших школярів;
- забезпечення самореалізації у професійній діяльності на основі самовизначення та сформованого високого рівня мотивації й пізнавальної активності (у студентів педагогічну умову щодо самореалізації аналізують під час проходження різних видів практики).

Аналіз психолого-педагогічної літератури, практичного досвіду та системний аналіз визначених нами умов дає змогу стверджувати, що тільки учитель, який має високий рівень естетичної культури, може формувати учня з такою ж якістю. Готовність спеціаліста до формування естетичної культури учня й демонстрація власного культурного рівня у професійній діяльності щільно пов'язані. Їх формування визначається не тільки кількістю та якістю навчально-методичного забезпечення педагогічного процесу, наявністю висококваліфікованих педагогічних кадрів, які мають чітко сформовані знання, уміння, навички, але мають чіткі мотиви й володіють високим рівнем прогресивної взаємодії учасників педагогічного процесу.

Якщо розглядати особистісно-орієнтоване навчання у вищому навчальному закладі як одну із умов формування естетичної культури особистості, то слід зазначити, що визначена умова сприяє формуванню такого стилю взаємодії учасників педагогічного процесу, коли втрачається формаль-

ність і функціоналізм й набуваються риси міжособистісного, міжсуб'єктного спілкування, що сприяє розвитку рефлексивної позиції майбутнього учителя, й забезпечує критичний аналіз і конструктивне вдосконалення майбутніми фахівцями власної компетентності загалом та естетичної культури зокрема.

Концептуальні основи щодо особистісно-орієнтованого навчання, які визначають цільові, змістовні та процесуальні характеристики професійної підготовки фахівців, розкриті в дослідженнях багатьох учених (І. Бех, В. Давидов, В. Моляко, Н. Ничкало, А. Петровський, В. Рибалка, І. Якиманська та ін.).

На думку І. Якиманської, особистісно-орієнтоване навчання ґрунтується на таких методологічних засадах, вихідними положеннями якого є [5]:

- особистісно орієнтоване навчання повинно забезпечувати розвиток і саморозвиток особистості учня як суб'єкта пізнавальної та предметної діяльності;

- має забезпечувати кожному учневі (спираючись на його здібності, нахили, інтереси, ціннісні орієнтації та суб'єктивний досвід) можливість реалізувати себе в різних видах діяльності;

- зміст освіти, її засоби й методи організуються так, щоб учень міг вибрати предметний матеріал, його вид та форму;

- освіченість як сукупність знань, умінь, індивідуальних здібностей є найважливішим засобом становлення духовних та інтелектуальних якостей учня і має бути основною метою сучасної освіти;

- освіченість формує індивідуальне сприйняття світу, можливості його творчого вдосконалення, широке використання суб'єктного досвіду в інтерпретації та оцінювання фактів, явищ, подій навколишньої дійсності на основі особистісно значущих цінностей і внутрішніх настанов;

- найважливішими чинниками особистісно-орієнтованого навчального процесу є ті, що розвивають індивідуальність учня, створюють умови для його саморозвитку та самовираження;

- особистісно орієнтоване навчання ґрунтується на принципі варіативності [4].

За І. Якиманською, “визнання учня головною дієвою фігурою усього освітнього процесу є... особистісно-орієнтована педагогіка”. Психологічний аналіз категорій “учень”, “індивід”, “особистість” та “індивідуальність” свідчить про те, що осередком навчального процесу має бути не учень, а його особистість (бо індивідом є будь-яка істота людського роду, а поняття “особистість” – це системна якість індивіда, яка трансформується в нову якість, тобто в особистість). У свою чергу, повна самоактуалізація і самореалізація особистості учня в навчальному процесі – це надійна передумова формування яскравих та нестандартних особистостей, тобто індивідуальностей, дефіцит яких, на жаль, ми відчуваємо в Україні. Безперечно, “системоутворювальною якістю особистості є *суб'єктність*, тому мо-

жна стверджувати, що освітній процес, який максимально сприяє розвитку суб'єктності, можна назвати особистісно-орієнтованим" [4].

На наш погляд, особистісно-орієнтована освіта – це не формування особистості із заданими рисами, а створення умов для повноцінного визначення та розвитку особистісних функцій суб'єктів освітнього процесу. Цей процес спрямований на саморозвиток особистості, формування його загальної культури. Найважливішими функціями особистісно-орієнтованого розвитку є людинотвірна функція та функція соціалізації. Для того щоб індивід засвоював і перетворював соціальний досвід, оптимально адаптувався до постійно змінних умов життя, освітою й вихованням необхідно закласти в ньому механізм рефлексії, збереження його індивідуальності.

Ознаками особистісно-орієнтованого навчання у вищому навчальному закладі є:

- зосередження на потребах особистості;
- надання пріоритету індивідуальності, самоцінності;
- співпраця, співдружність, співтворчість між студентами та викладачами, удосконалення педагогічних відносин заради відвертості, емпатійності, духовно-морального єднання зі студентом;
- створення ситуації вибору й відповідальності;
- пристосування методики до навчальних можливостей студента, актуалізація проблеми особистісного вдосконалення особистості як основи її самостійності в оволодінні змістом освіти;
- стимулювання розвитку й саморозвитку студента.

Особистісно орієнтований освітній процес – це процес освіти (формування, розвитку) особистості, основною метою якого є забезпечення інтеграції керованого розвитку й саморозвитку конкретної особистості й суспільства. У цьому контексті поняття особистості є ідеальним результатом інтеграції тенденцій розвитку індивідуальності як складної системи й тенденцій розвитку соціуму. Особистісна орієнтація освітнього процесу – це не "поєднання" двох традиційно суперечливих підходів, а їх змістова та процесуальна інтеграція. Необхідно спиратися на розуміння того, що на сучасному етапі розвитку людства мета благополуччя індивіда й цілі суспільства більше збігаються, ніж суперечать одна одній.

Отже, необхідно змінити цілі та зміст освіти, а для цього перейти від традиційних до інноваційних форм навчання. Одне з основних положень сучасної психолого-педагогічної науки полягає в тому, що вдосконалення процесу формування й розвитку особистості можливе лише за умови здійснення особистісно-орієнтованого навчання, за якого освітній процес стає для студента особистісно-значущим. Проблеми навчання учнів початкових класів зумовлені тим, що в сучасній школі відчувають потребу в педагогічних кадрах нової формації, освічених і соціально підготовлених учителях. Однак готовність учителя до професійної діяльності забезпечується не лише завдяки засвоєнню ним фундаментальних знань і професійних умінь, а і сформованістю, зрілістю соціально та професійно значущих якостей осо-

бистості загалом. Це передбачає, що кожного випускника педагогічного навчального закладу потрібно виховувати як активну й відповідальну особистість, із позитивним ставленням до праці, стратегією особистого життя та є прихильністю до гуманістичних цінностей.

“Особистісним підходом, – зазначає А. Мудрик, – припускається, що його може здійснювати лише педагог, який усвідомлює особистістю самого себе... Тільки в цьому випадку він може побачити особистість вихованця, зрозуміти його й побудувати взаємодію з ним як діалог, як обмін інтелектуальними, емоційними й соціальними цінностями, завдяки чому надавати допомогу в розвитку особистості вихованця й розвивати себе як особистість” [3].

Викладач як носій і транслятор культури відповідає за становлення норм і цінностей загальної й естетичної культури особистості в освітньому процесі. Діалектичний взаємозв’язок і взаємодоповнення культури викладача та студента, учителя й учня містить у собі механізм саморозвитку суб’єктів навчально-виховного процесу.

На особистісному рівні майбутній учитель стає активним суб’єктом, який реалізує в педагогічній професії свій спосіб життєдіяльності, готовність визначати й реалізовувати визначені завдання й межі діяльності. Ідеться про такий рівень внутрішньодетермінованої активності, зі якої педагог незалежно від приватних ситуацій та обставин, що складаються в його біографії, може аналізувати ці обставини, виробляти власну стратегію

Висновки. Отже, зорієнтованість на особистісно-орієнтований підхід до навчання майбутніх фахівців полягає в тому, щоб підтримувати та розвивати природні якості особистості, її здоров’я, індивідуальні здібності, допомагати в становленні її суб’єктивності, соціальності, творчої самореалізації особистості. Формування естетичної культури майбутніх учителів залежить не тільки від рівня сформованості здібностей, розумових умінь і навичок, способів розумової діяльності, а й від розвитку мотиваційно-потребової сфери особистості студента.

Список використаної літератури

1. Ковальчук Г. Активізація навчання в економічній освіті : навч. посіб. / Г. Ковальчук. – 2-ге вид., доп. – Київ : КНЕУ, 2003. – 298 с.
2. Лернер И. Процесс обучения и его закономерности / И. Лернер // Экспериментальная психология : пер. с франц. / общ. ред. А. Леонтьев. – 1966. – Вып. 5. – 284 с.
3. Мудрик А. Особистісний підхід до виховання / А. Мудрик. – Москва : Магістр, 1991. – 80 с.
4. Мельничук О. Словник іншомовних слів / О. Мельничук. – Київ : головна редакція УРЕ, 1974. – 776 с..
5. Ягупов В. Педагогіка – особистісно-орієнтоване навчання і його вихідні положення / В. Ягупов. – Київ : Либідь, 2002. – 560 с.

Стаття надійшла до редакції 10.08.2015.

Пилипенко Н. В. Личностно-ориентированный подход как условие формирования эстетической культуры личности

В статье выделены общие и специальные педагогические условия; определены условия, влияющие на эффективность формирования эстетической культуры будущего специалиста; выделены четыре группы условий: концептуальные, содержательные, организационно-технологические, вспомогательные; выделены методологические основы личностно-ориентированного обучения; раскрыты признаки личностно-ориентированного обучения в высшем учебном заведении; раскрыта сущность личностно-ориентированного обучения.

Ключевые слова: личностно-ориентированное обучение, условия, общие условия, педагогические условия, эстетической культуры, личностный подход.

Pylypenko N. Student-Centered Learning as one of the Conditions of Formation of Aesthetic Culture Person

The author distinguishes general and special educational facilities; determine the conditions that affect the efficiency of formation of aesthetic culture of the future expert; identifies four groups of conditions: conceptual, substantive, organizational, technological, auxiliary; singles methodological principles-centered learning; reveals signs of student-centered learning in higher education; reveals the essence of student-centered learning.

The article reveals the essence of detailed features student-centered learning in higher education such as: focusing on the needs of the individual; giving priority to identity, self-worth; cooperation, community, co-creation between students and teachers, improve teacher relationship for openness, empathy, spiritual and moral unity with the student; creating a situation of choice and responsibility; adapting methods to student learning opportunities, problems updating personal improvement of the individual as the basis of its independence in mastering the educational content; encourage the development of self and the student.

The author distinguishes pedagogical conditions of formation of aesthetic culture of primary school teachers: personality-oriented focus of the educational process; the creation of a high professional and motivational environment; mastering the future teachers of initial classes specific formation of aesthetic culture of younger schoolboys; to ensure fulfillment of professional activities on the basis of self-determination and the prevailing high level of motivation and cognitive activity.

Key words: student-centered learning, conditions, general conditions, pedagogical conditions, aesthetic culture, personal approach.